

הלכות חמץ ומצה פרק ח

פרק ח

סדר עשיית המצוות בליל ט"ו

סדר ליל ט"ו

א.

כותרת

סידור עשיית מצוות אלו בליל חמישה עשר כך הוא.

קידוש נט"י

בתחילה מביאין כוס לכל אחד ואחד, ומברך בורא פרי הגפן, ואומר עליו קידוש היום, וזמן, ושותה.

ואחר כך מברך על נטילת ידיים, ונוטל ידיו.

הבאת השולחן

ומביאין שולחן ערוך, ועליו מרור, וירק אחר, ומצה, וחרוסת, וגופו של כבש הפסח, ובשר חגיגה של יום ארבעה עשר.

ובזמן הזה מביאין על השולחן שני מיני בשר, אחד זכר לפסח, ואחד זכר לחגיגה:

ב.

מתחיל ומברך בורא פרי האדמה, ולוקח ירק ומטבל אותו בחרוסת, ואוכל כזית, הוא וכל המסובין עמו, כל אחד ואחד אין פחות מכזית.

ואחר כך עוקרין השולחן מלפני קורא ההגדה לבדו, ומוזגין הכוס השני, וכאן הבן שואל.

ואומר הקורא,

"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?"

- שבכל הלילות אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת, והלילה הזה שתי פעמים.

- שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, והלילה הזה כולו מצה.

- שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, והלילה הזה כולו צלי.

- שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, והלילה הזה כולו מרור.

- שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין, והלילה הזה כולנו מסובין":

ג.

בזמן הזה אינו אומר והלילה הזה כולו צלי, שאין לנו קרבן.

ומתחיל בגנות, וקורא עד שגומר דרש פרשת "ארמי אובד אבי" (דברים כ"ז:ה) כולה:

ד.

החזרת השולחן

ומחזיר השולחן לפניו, ואומר,

"פסח זה שאנו אוכלין, על שם שפסח המקום על בתי אבותינו

במצרים, שנאמר "ואמרתם זבח פסח הוא לי"י" (שמות י"ב:כ"ז)".

ומגביה המרור בידו, ואומר,

”מרור זה שאנו אוכלין, על שם שמיררו המצריים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר ”וימררו את חייהם” וכו’ (שמות א’:י”ד). ”

ומגביה המצה בידו ואומר,

”מצה זו שאנו אוכלין, על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד, שנאמר ”ויאפו את הבצק” וכו’ (שמות י”ב:ל”ט). ”

ובזמן הזה אומר,

”פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים, על שם שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו וכו’:

ה.

ואומר,

”לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר להדר לרומם לגדל ולנצח

למי שעשה לנו את כל הניסים האלו, והוציאנו מעבדות לחירות,

ונאמר לפנינו ”הללויה הללו עבדי י”י” וכו’ (תהלים ק”ג:א) עד ”חלמיש למעיני מים” (תהלים ק”ד:ח) ”

וחותם,

”ברוך אתה י”י אלהינו מלך העולם

אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים

והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרורים.

ובזמן הזה מוסיף,

כן י”י אלהינו ואלהי אבותינו

גיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו בשלום

שמחים בבנין עירך / וששים בעבודתך

לאכול מן הזבחים ומן הפסחים שיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון

ונודה לך שיר חדש על גאולתנו / ועל פדות נפשנו

ברוך אתה י"י גאל ישראל.

ומברך על הגפן, ושותה הכוס השני:

1.

ואחר כך מברך על נטילת ידים, ונוטל ידיו שניה, שהרי הסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה.

ולוקח שני רקיקין, חולק אחד מהן, ומניח פרוס לתוך שלם, ומברך המוציא לחם.

ומפני מה אינו מברך על שתי כיכרות כשאר ימים טובים, משום שנאמר "לחם עוני" (דברים ט"ז), מה דרכו של עני בפרוסה, אף כאן בפרוסה:

2.

ואחר כך כורך מצה ומרור כאחד, ומטבל בחרוסת, ומברך, "ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציונו על אכילת מצות ומרורים", ואוכל.

ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו - מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.

3.

ואחר כך מברך, "ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציונו על אכילת הזבח", ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחילה.

ומברך, "ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציונו על אכילת פסח", ואוכל מגופו של פסח.

ולא ברכת הפסח פוטרת של זבח, ולא של זבח פוטרת של פסח:

ט.

בזמן הזה שאין שם קרבן, אחר שמברך המוציא לחם, חוזר ומברך על אכילת מצה, ומטבל מצה בחרוסת ואוכל.

וחוזר ומברך על אכילת מרור, ומטבל מרור בחרוסת ואוכל, ולא ישהה אותו בחרוסת, שמא יבטל טעמו. וזו מצוה מדברי סופרים.

וחוזר וכורך מצה ומרור, ומטבל בחרוסת, ואוכל בלא ברכה, זכר למקדש:

י.

ואחר כך נמשך בסעודה, ואוכל כל שהוא רוצה לאכול, ושותה כל שהוא רוצה לשתות.

ובאחרונה אוכל מבשר הפסח, אפילו כזית, ואינו טועם אחריו מאכל אחר כלל.

ובזמן הזה - אוכל כזית מצה, ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתו היא המצוה:

יא.

ואחר כך נוטל ידיו, ומברך ברכת המזון על כוס שלישי, ושותהו.

כוס רביעי

ואחר כך מוזג כוס רביעי, וגומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר, והיא יהללך יי אלהינו כל מעשיך וכו'.

ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה, חוץ מן המים.

ויש לו למזוג כוס חמישי, ולומר עליו הלל הגדול, והוא מ"הודו לי"י כי טוב" (תהלים קל"ו:א') עד "על נהרות בבל" (תהלים קל"ז:א'). וכוס זה אינו חובה כמו ארבע

הכוסות.

ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אף על פי שאינו מקום סעודה:

הלכות

יב.

אכילת צלי

מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים - אוכלים, מקום שנהגו שלא לאכול, גזירה שמא יאמרו בשר הפסח הוא - אינן אוכלין.
ובכל מקום אסור לאכול שה צלוי כולו כאחד בליל זה, מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ.

ואם היה מחותך, או שחסר ממנו אבר, או שלק בו אבר והוא מחובר - הרי זה מותר במקום שנהגו:

יג.

מי שאין לו יין בליל הפסח - מקדש על הפת כדרך שעושה בשבת, ועושה כל הדברים על הסדר הזה.
מי שאין לו ירק אלא מרור בלבד - בתחילה מברך על המרור שתי ברכות, בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור, ואוכל, וכשגומר ההגדה מברך על המצה ואוכלה, וחוזר ואוכל מן המרור בלא ברכה:

יד.

מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית - כשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת, מברך על אכילת מצה, ואוכל אותו כזית, ואינו טועם אחריו כלום:

טו.

מי שישן בתוך הסעודה והקיץ - אינו חוזר ואוכל.
בני חבורה שישנו מקצתם בתוך הסעודה - חוזרין ואוכלין.

נרדמו כולן וניעורו - לא יאכלו.

נתנמנמו כולם - יאכלו.

ברוך רחמנא דסייען

נוסח ההגדה

נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך הוא.

מתחיל על כוס שני ואומר:

מכאן כל הנוסח אומר הקורא, ואין פה שאלות וכו'

א. בבהילו

קטע זה הוא פירוש לפסוק דברים פרק טז פסוק ג (פרשת ראה)

לֹא־תֹאכַל עָלֶיךָ חֶמֶץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלֶיךָ מִצֹּת לֶחֶם עֲנִי כִּי בַחֲפוּז
יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ:
ולכן מזכיר בו בבהילו וכן לחמא עניא,

וכל דכפין הוא 'וזכרת כי עבד היית' - כפי שכתב למעלה שזהו הזכרון
להראות עצמו, ולכן גם צריך להזמין עניים.

ומסביר בזמן הגלות, לומר משהו.

כמו עבד זה, כמו שפחה זו, עצמנו

ואיה בני חורין? לשנה הבאה

לשנה הבאה - כמו כעת חיה?

מועדים ורגלים אחרים כמו בנוסח הברכה

פיוס העני -

דכפין סתם

כל דכפין הוא גמרא - לא על פסח

וכל זה הוא המשנה' אפילו עני שבישראל וכו'

בבהילו יצאנו ממצרים.

הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצראי.

כל דכפין ייתא וייכול, כל דצריך לפסח ייתא ויפסח.

שתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל.

שתא הדא עבדי, לשנתא דאתיא בני חארי:

ב. מה נשתנה

מקור - כי ישאלך, והמקור שסוג השאלה הוא 'מה נשתנה הלילה הזה',

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

- שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, והלילה הזה שתי פעמים.

- שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, והלילה הזה כולו מצה.

- שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, והלילה הזה מרור.

- שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין, והלילה הזה כולנו מסובין:

ג. עבדים היינו

מקור מפסוק ואתחנן -

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו י"י אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה.

ואותנו הוציא משם שאמר רבא

ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, עדיין אנו בנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים.

מקור זה הוא משאלת הבן החכם שהוא פרשתנו

ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים.

וכל המאריך ביציאת מצרים הרי זה משובח:

ד. מעשה ברבי אליעזר

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבה ורבי טרפון שהיו מסובין בבני ברק, והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם, "רבותינו, הגיע זמן קריית שמע של שחרית":

ה. אמר להם רבי אלעזר בן עזריה

משנה ברכות

אמר להם רבי אלעזר בן עזריה,

"הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתיאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך" (דברים ט"ז:),

"ימי חיך" - הימים,

"כל ימי חיך" - הלילות.

וחכמים אומרים:

"ימי חיך" - העולם הזה,

"כל ימי חיך", להביא את ימות המשיח.

ו. ברוך המקום – כנגד ארבעה בנים

ברוך המקום שנתן תורה לישראל, ברוך הוא.

כנגד ארבעה בנים דיברה תורה, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול:

חכם מה הוא אומר, "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה י"י אלהינו אתכם" (דברים י"ב). אף אתה אמור לו בהלכות הפסח, אין מפטירין לאחר הפסח אפיקימון:

רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות י"ב:כ"ו), "לכם" ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר, אף אתה הקהא את שיניו ואמור לו "בעבור זה עשה י"י לי בצאתי ממצרים" (שמות י"ג:ח), "לי" ולא לו, ואילו היה שם, לא היה נגאל:

תם מה הוא אומר, "מה זאת", ואמרת אליו "בחוזק יד הוציאנו י"י ממצרים מבית עבדים" (שמות י"ג:יד):

ושאינו יודע לשאול את פתח לו, שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה י"י לי בצאתי ממצרים" (שמות י"ג:ח).

ז. והגדת לבנך

"והגדת לבנך", יכול מראש החודש, תלמוד לומר "ביום ההוא". או ביום ההוא, יכול מבעוד יום, תלמוד לומר "בעבור זה", לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחין לפניך:

ח. מתחילה

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קירבנו המקום לעבודתו, שנאמר

"ויאמר יהושע אל כל העם

כה אמר י"י אלהי ישראל

בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם

תרת אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים,

ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים" (יהושע כ"ב-ד') :

ט. ברוך שומר הבטחתו

ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא,

שהקדוש ברוך הוא מחשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בין הבתרים,

שנאמר "ויאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית ט"ז-ג-יד) .

היא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עומד עלינו, אלא בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם:

י. ארמי אבד אבי

צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו, שפרעה הרשע לא גזר אלא על הזכרים, ולבן ביקש לעקור את הכל, שנאמר "ארמי אובד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב" (דברים כ"ה:ה) .

"וירד מצרימה ויגר שם", מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם, שנאמר "ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן" (בראשית מ"ז:ד') :

"במתי מעט", כמו שנאמר "בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך י"י אלהיך ככוכבי השמים לרוב" (דברים י"ב:ב) :

"ויהי שם לגוי", מלמד שהיו ישראל מצוינין שם.

"גדול (ו)עצום", כמו שנאמר "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם" (שמות א':ז) :

"ורב", כמו שנאמר "רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכוננו ושערך צמח ואת עירום ועריה" (יחזקאל ט"ז:ז):

"וירעו אותנו המצרים", כמו שנאמר "הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ" (שמות א"י):

"ויענונו", כמו שנאמר "וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ויבן ערי מסכנות לפרעה את פיתום ואת רעמסס" (שמות א"י:א):

"ויתנו עלינו עבודה קשה", כמו שנאמר "ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך" (שמות א"י:ג):

"ונצעק אל י"י אלהי אבותינו", כמו שנאמר "ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה" (שמות ב"ג:ג):

"וישמע י"י את קולנו", כמו שנאמר "וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב" (שמות ב"ג:ד):

"וירא את ענינו", זו פרישות דרך ארץ, כמו שנאמר "וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים" (שמות ב"ג:ה):

"ואת עמלנו", אלו הבנים, כמו שנאמר "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון" (שמות א"ב:ב):

"ואת לחצנו", זה הדחק, כמו שנאמר "וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם" (שמות ג:ט):

"ויוציאנו י"י ממצרים", לא על ידי מלאך, לא על ידי שרף, ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו, כמו שנאמר "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני י"י" (שמות י"ב:ב):

"ביד חזקה", זה הדבר, כמו שנאמר "הנה יד י"י הויה במקנך אשר בשדה
בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבוד מאד" (שמות ט"ג):

"ובזרוע נטויה", זו החרב, כמו שנאמר "וחרבו שלופה בידו נטויה על
ירושלים" (דברי הימים א' כ"א:ט"ז):

"ובמורא גדול", זה גילוי השכינה, כמו שנאמר "או הנסה אלהים לבוא לקחת
לוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע
נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם י"י אלהיכם במצרים לעיניך"
(דברים ד':ל"ד):

"ובאותות", זה המטה, כמו שנאמר "ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה
בו את האותות" (שמות ד':ט"ז):

"ובמופתים", זה הדם, כמו שנאמר "ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש
ותמרות עשן" (ויאל' ג'):

דבר אחר, "ביד חזקה" - שתיים,

"ובזרוע נטויה" - שתיים,

"ובמורא גדול" - שתיים,

"ובאותות" - שתיים,

"ובמופתים" - שתיים,

אלו עשר המכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים.

ואלו הן: דם, צפרדע, כינים, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חושך, מכת
בכורות:

רבי יהודה היה נותן בהם סימן, דצ"ך עד"ש באח"ב:

יא. רבן גמליאל

רבן גמליאל אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי
חובתו, פסח, מצה, ומרורים.

פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים, על שום מה, על שם שפסח המקום ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים, שנאמר "ואמרתם זבח פסח הוא לי"י אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל, ויקוד העם וישתחוו" (שמות י"ב:כ"ז) :

מצה זו שאנחנו אוכלין, על שום מה, על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד, שנאמר "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צידה לא עשו להם" (שמות י"ב:ל"ט) :

מורורים אלו שאנו אוכלים, על שום מה, על שם שמיררו המצריים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר "וימירו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך" (שמות א' י"ד) :

יב. ובכל דור ודור

ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שלא את אבותינו בלבד גאל, אלא אותנו גאל, שנאמר "ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו" (דברים ו' כ"ג) :

יג. לפיכך

לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל ולהדר ולנצח למי שעשה לנו ולאבותינו את כל הניסים האלו, והוציאנו מעבדות לחירות, ומשעבוד לגאולה, ומיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפילה לאור גדול, ונאמר לפניו הללויה.

יד. הלל

"הללויה הללו עבדי י"י" וכו' (תהלים קי"ג:א') עד "חלמיש למעינו מים" (תהלים קי"ד:ח) .

ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים,
והגיענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרורים, כן י"י אלהינו ואלהי אבותינו
יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין
עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים שיגיע דמם על
קיר מזבחך לרצון, ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו, ברוך
אתה י"י גאל ישראל:

ליל שני של גלויות

כסדר שמברכין וקוראין ההגדה בליל יום טוב ראשון של פסח, כך מברכים
וקוראים בליל שני של גלויות. וכן חייבין בליל השני בארבעה כוסות ובשאר
הדברים שנעשו בלילה הראשון: